

УДК 378.1
DOI 10.15421/462416

ДИНАМІКА ЛЕКСИЧНОЇ НОРМИ В СУЧАСНОМУ МАСМЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Л. Семак

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
semak.l.a@dsau.dp.ua
orcid.org/0000-0002-2495-4680

Вступ. Загальновідомо, що медіа сприяють формуванню уявлень про навколишню дійсність, утвердженню національно-культурних поглядів, оприявлюють рівень розвитку соціуму, стають засобом засвоєння нових знань про новітні досягнення в різних суспільних сферах, відіграють, без перебільшення, найважливішу роль для пізнання та усвідомлення матеріальних і духовних цінностей, створених людством. Масмедіа висвітлюють наріжні соціальні проблеми, «гарячі» новини про політичні, суспільні й надзвичайні ситуації у світі й країні. Уміло мовно оформлена й презентована інформація в масмедіа здатна змінити бачення і переконання мільйонів людей. Масмедійний дискурс є засобом соціальної рефлексії, оскільки відображає основні тенденції і загальні зміни розвитку в будь-яких суспільних царинах, презентує уподобання і стереотипи сучасної суспільної свідомості та водночас сам створює їх, пропагує потрібні смаки, установлює пріоритети, нав'язує поведінкові реакції і моделі, зокрема й мовні.

Масмедіа – тенденційна і прогресивна сфера функціонування сучасної української літературної мови, що її постійно студіюють в антропо- й дискурсоцентричних напрямках однієї з пріоритетних галузей українського мовознавства – лінгвостилістики. Останнім часом у лінгвістичній науці стрімко збільшується кількість праць, присвячених різним видам дискурсу, що пояснюємо зміщенням дослідницьких інтересів із семантико-структурного опису мови на вивчення її історико-культурного контексту, де вона динамічно функціонує і змінюється. Наразі теоретико-практичні основи дискурсивного аналізу розроблюють такі науковці, як В. Бабенко, Н. Голікова, В. Корольова, І. Мірошніченко, К. Серажим та ін. Результатом їхніх дослідницьких пошуків і узагальнень постали оригінальні моделі й способи проведення дискурсивного аналізу, що дають змогу ретельно вивчити особливості сприймання текстів, специфічні риси різних видів дискурсу, взаємозв'язок мови й мислення, дискурсу й граматики, дискурсу й мовних засобів, що їх використовують для втілення тієї чи тієї комунікативної мети, змістової інтерпретації тексту.

Українське суспільство сьогодні постійно прикуте увагою до масмедіа через збройну агресію росії проти України. Суспільний запит на свіжі новини про війну й бойові дії в Україні істотно зріс за останні два роки, що спровокувало появу низки нових альтернативних інформаційних каналів, мереж і видань. Розлогі аналітичні статті поступово витісняє новий стислий, але інформативно й смислово навантажений жанр публіцистичного стилю – допис на сторінках соціальних мереж і в каналах месенджерів офіційних медіа, у якому влучно, точно, зрозуміло й лаконічно подають характеристику подій, у простій, популярній і образній формі презентують пересічному громадянину коротку оцінку, лапідарні судження і сентенції державних і громадських діячів, політичних аналітиків, науковців та ін. Продуцентам тексту такого жанру, місія яких полягає в належному правдивому повідомленні про складні події населенню, доводиться в умовах інформаційної війни обстоювати рівні права українців на можливість доступу до новин. Автори масмедійного контенту сьогодні відповідальні не лише за правдивість і точність поданої інформації, а і за її конфіденційність, оскільки відповідно до ст. 18 Закону України «Про державну таємницю» діють обмеження на відео- і фотографування певних військових

і цивільних об'єктів, місць влучання ракет, оприлюднення, передання або поширення іншим шляхом секретної інформації, наприклад, «підготовку та проведення військових операцій; стратегічне та мобілізаційне розгортання військ; найважливіші показники, що характеризують організацію, чисельність, дислокацію, бойову та мобілізаційну готовність; бойову та іншу військову підготовку, озброєння та матеріально-технічне забезпечення ЗСУ; дислокацію, характеристики пунктів управління ЗСУ; системи озброєння, показники розвитку Збройних Сил України та їх можливостей; особовий склад Сил спеціальних операцій Збройних Сил України тощо» (Закон України «Про державну таємницю», 1994). Оприлюднюючи відомості, пов'язані з військовими діями, масмедіа повинні демонструвати неабияку обережність у змалюванні реалій і подієвого тла новин та вдаватися до виняткової творчості, приховуючи в мовних кодах найрізноманітніші історико-культурні, суспільно-політичні й індивідуально-ментальні смисли. Масмедійний дискурс оприявлює низку лінгвальних і екстралінгвальних засобів, пов'язаних із особливостями конструювання медіатексту, кодуванням повідомлення про соціально-історичні, етнокультурні й політико-ідеологічні події та зміни. Найбільш виразно й репрезентативно на історичні й соціокультурні трансформації в суспільстві реагує лексико-семантичний рівень мови. Відбиваючи сучасні зрушення і тенденції, істотно оновлюється і поповнюється саме якісний і кількісний склад лексичної норми, що сьогодні і потребує студіювання в різних мовознавчих площинах.

Мета пропонованої наукової статті – описати основні особливості динаміки лексичної норми в сучасному масмедійному дискурсі.

Методи та методики дослідження. Для пояснювального й трансформаційного опису складників масмедійного дискурсу залучаємо такі основні аспекти аналізу, як функціонально-семантичний, лінгвостилістичний, лінгвопрагматичний, оскільки лексичні одиниці, що маркують мову масмедіа, постають, із одного боку, найважливішими репрезентантами тенденційного розвитку і основних змін лексичної норми в сучасній українській літературній мові, а з іншого – засобами впливу на читачів-українців, коли набувають колективного історико-культурного й індивідуально-інтелектуального прагматичного значення під час сприйняття та інтерпретації масмедійного тексту. Такий інтегративний підхід до вивчення масмедійного дискурсу, що спирається на загальнонаукові теоретичні підвалини розроблення проблеми «категорійні ознаки дискурсу», уможливорює виявлення стилістично маркованих лексичних складників і обґрунтування їхнього функціонально-семантичного навантаження, що відбиває особливості динаміки лексичної норми сучасної української літературної мови. Метод пояснювального опису дає змогу визначити й розтлумачити закономірності розвитку й особливості вживання лексичних одиниць в сучасному масмедійному дискурсі, охарактеризувати лінгвальні й екстралінгвальні чинники динаміки українськомовної лексичної норми та їхній вплив на сьогоденний стан і статус української мови. Застосовуючи трансформаційний аналіз, установлюємо процеси, що віддзеркалюють динаміку лексичної норми, відбивають формування лексичної системи сучасної української літературної мови. Із метою опису особливостей розвитку лексичної норми, зокрема пошуку неологізованих мовних форм, актуалізації пасивізованих лексем здійснено спостереження над масмедійним текстом у дописах різних Телеграм-каналів, а саме: «Новини України» (https://t.me/ukraine_news_5), «Оперативний ЗСУ» (<https://t.me/operativnoZSU>), «Прямий» (https://t.me/prm_news), «Україна Online: новини, інсайди, політика» (<https://t.me/UaOnlii>), «Цензор.НЕТ|Новини України» (https://t.me/censor_net), «DeepState» (<https://t.me/DeepStateUA>), «Forbes Ukraine» (https://t.me/Forbes_Ukraine_official). Наведені Телеграм-канали вналежнюємо до засобів масової інформації, оскільки вони набувають усіх рис, що їх повинні мати медіа відповідно до п. 30 ст. 1 Закону України «Про медіа»: «Медіа (засіб масової інформації) – засіб поширення масової інформації у будь-якій формі, який періодично чи регулярно виходить у світ під редакційним контролем та постійною назвою як індивідуалізуючою ознакою» (Закон України «Про медіа», 2022). Крім того, результати опитування фонду «Демініціативи»

спільно з Центром Разумкова, проведеного 21–27 березня, свідчать, що 53% українців отримують інформацію про російсько-українську війну саме з Телеграм-каналів.

Результати та дискусії. Оскільки мова є своєрідною рефлексією історичного поступу будь-якого суспільства на певному локальному й темпоральному проміжку, питання мовної динаміки привертало увагу багатьох лінгвістів, зокрема С. Бирик, С. Єрмоленко, Т. Коць, О. Курило, О. Стишова, Л. Струганець, О. Тараненка, О. Черемської та ін. Дефініціювання мовної норми досі залишається одним із найважливіших питань сучасної лінгвістичної науки, що наразі постає проблемою, яку науковці, спираючись на варіативність критеріїв, концепцій і векторів різних мовознавчих галузей, вирішують неоднаково. Вивчаючи соціолінгвальну природу мовної норми, науковиця С. Єрмоленко зауважує, що «норма – це сукупність мовних засобів, які відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування у певний період розвитку мови і суспільства» (Енциклопедія, 2007: 438). Лінгвістичний і соціальний погляди на мовну норму переплітаються і в дефініції М. Пилинського, який описує термін «як реальний, історично зумовлений і порівняно стабільний мовний факт, що відповідає системі й нормі мови і становить єдину можливість або найкращий для даного конкретного випадку варіант, відібраний суспільством на певному етапі його розвитку із співвідносних фактів загальнонародної (національної) мови в процесі спілкування» (Пилинський, 1976: 94). Запропоновані визначення пояснюють і відбивають історико-культурну, етноментальну, соціальну й мовознавчу детермінованість поняття. Науковець О. Титаренко, аналізуючи динаміку мовної норми, зазначає, що «її формування є складним і тривалим процесом, який відбувається не лише внаслідок зміни мовної структури, але й за умови оцінки спільноти. Вироблення норми залежить від низки факторів: державного статусу мови, її частотності використання в сферах управління, освіти, культури, науки, засобах масової інформації, мовної політики й мовного виховання громадян, оприявлення мовної норми в інформаційному просторі» (Титаренко, 2021: 18). Найважливішим питанням під час вивчення динаміки мовної норми сучасної української літературної мови є норма лексична, оскільки саме вона є пріоритетною в умовах історичного й культурного поступу мови й суспільства.

Лексичну норму зазвичай дефініціюють як сукупність вимог правильного вживання слів із опертям на їхні значення. На думку лінгвістів С. Єрмоленко, С. Бирик, Т. Коць, «лексична норма регулює семантичні процеси та правила слововживання. Лексична система відкрита, динамічна і зумовлена насамперед прагматичними чинниками. (...) Важливим зовнішнім критерієм літературної норми є естетичний критерій, співвідносний з художньо-мовною практикою письменників, а в новітні часи – мотивований впливом авторитетних засобів масової комунікації» (Єрмоленко, Бирик & Коць, 2013: 65). Масмедійний дискурс відбиває лексико-семантичні процеси, що в контексті виникають, стають доступними до сприйняття і розуміння.

Досліджуючи розвиток і сучасний стан функціонування української літературної мови, науковиця С. Бирик пояснює: «Щодо динаміки сучасної мовно-літературної практики, то її активізація в недержавних комунікаційних ресурсах, сферах культури повсякдення спричинює ослаблення культуромовного контролю і прагнення дотримуватися правописних стандартів. Можливо, і адміністратори мережевих ресурсів не завжди приділяють цьому увагу тощо. Чинників може бути кілька, серед них не варто відкидати соціальні, психологічні, освітні, індивідуальні, організаційні і т. ін. Але не можемо залишати поза увагою ті девіативні відхилення, що мають системний характер, а також виразно новітні явища, які треба осмислювати в контексті фіксації змін у реалізації мовної норми (Бирик, 2023: 141). Вивчаючи масмедійний дискурс, помічаємо, що до основних змін словникового складу сучасної української літературної мови, які реалізують динаміку лексичної норми, можна вналежнити актуалізацію, пасивізацію і неологізацію лексики.

Динамічність є постійною і показовою рисою лексичної системи будь-якої мови, зокрема й української, що реалізується не лише через появу нових номінативів, але й через відновлення власних органічних, раніше пасивізованих лексем. Окреслений феномен

зазвичай описують як внутрішнє запозичення, проте в сучасній лінгвістичній науці для позначення рекурсивного процесу обернення забутих, застарілих, пасивізованих слів в одиниці активного вжитку послуговуються найчастіше терміном актуалізація. Лексеми такого зразка зазвичай називають актуалізованими, реактивними, реактемами тощо. Відроджені слова збагачують й оновлюють активний склад лексико-семантичного рівня мови, повертають до вживання питомі власне українські лексеми, індивідуалізують та утверджують їх на лінгвосоціальному рівні. У текстах медіа натрапляємо на такі актуалізовані одиниці, як: *благодійник* (заст. той, хто займається благодійністю (Словник: 192), *велич* (заст. урочистість, пишнота (Словник: 321), *віче* (заст. масові збори населення (Словник: 691), *мапа* (заст. карта (Словник: 625), *ментор* (заст. наставник (Словник: 672), *світлина* (заст. фотографія (Словник: 92), *соборність* (заст. неподільність (Словник: 433), *шанці* (заст., військ. те саме, що окопи (Словник: 169): *Благодійник* зі Львова, який побажав залишитися анонімом, *задонатив* на партію іменних дронів (Цензор); *Саме 8 травня більшість народів світу згадає велич перемоги над нацизмом* (Прямий); *Суми, народне віче, обговорюють що робити з представниками ОРДИ* (Оперативний ЗСУ); *Ману* оновлено (DeepState); *Будете на зв'язку з ментором, який усе пояснить і допоможе* (Цензор); *Міністерство оборони Великої Британії показало світлини з випуску перших пілотів ЗСУ, які навчалися на F-16* (Прямий); *У соборності – суть нашого спротиву* (Оперативний ЗСУ); *ОСУВ публікує кадри ураження кацапської піхоти в шанцях біля електричної підстанції* (DeepState). Помічено, що лексеми, які зазнали актуалізації, здебільшого належать до книжної лексики, тобто медіа стають засобом популяризації «вишуканого» класичного українського слова. Одиниці такого зразка в Словнику української мови мають позначку про належність до літературно-писемної, тобто книжної, лексики: *Ми памятаємо кожного загиблого українця і зробимо все, аби ворог отримав справедливу відплату* (Прямий); *Це все можливо тільки завдяки невтомній праці українських воєнкорів – цивільних українських журналістів і пресофіцерів, які пройшли разом з українськими миротворцями всі «гарячі точки» світу* (Оперативний ЗСУ); *Це можливість розказати Європі історії сміливих українців, які щодня чинять спротив окупантам* (Оперативний ЗСУ). Актуалізуватися в мові медіа можуть і діалектні лексеми, наприклад: *Шановні газди, є інші способи боротьби із сухостосом!* (Цензор НЕТ).

Актуалізації нерідко можуть зазнавати й розмовні лексичні одиниці, наприклад, *бойкот* (розм. припинення стосунків з ким-небудь як міра покарання (Словник: 212), *гатити* (розм. стріляти по кому-, чому-небудь, в когось, щось (Словник: 92), *глузд* (розм. розум (Словник: 87), *здирництво* (розм. брати за що-небудь дуже велику плату (Словник: 536), *пащекувати* (розм. говорити недобррозичливо, злобливо або пишномовно (Словник: 105), *посіпака* (розм. прислужник, готовий допомагати в будь-яких діях (Словник: 86), *прочухан* (розм. бій, пов'язаний з великими втратами (Словник: 348), *рулити* (вести літак по землі (Словник: 907), *триндіти* (багато й беззмістовно говорити): *Саме тому активісти руху «Жовта стрічка» постійно розповсюджують матеріали, спрямовані на бойкот паспортизації* (Прямий); *Дії окупантів виходять за межі здорового глузду* (Новини України); *Херсон росіяни обстріляли 21 раз – гатили по житлових кварталах* (Прямий); *Він (авт. Арнульф Дамерау) уточнив, що звинувачував у здирництві не Офіс президента України, а співробітників українських спецслужб* (Прямий); *Зайвохромосомне знало куди їхало, пащекувало, хизувалось, що хахлов мачить будет* (Оперативний ЗСУ); *Орда та її посіпаки бояться нашого оточення* (Оперативний ЗСУ); *Даємо прочухана ОРДИ* (Оперативний ЗСУ); *В ОП рулить Олег Татаров, який був основним голосом силовиків під час Майдану* (Прямий); *Європейські країни це розуміють і вказана реакція є дуже доцільною в силу того, що поки європейські лідери роблять все можливе для постачання допомоги, США безтолково триндить* (DeepState). Укрупнення в контексти таких одиниць не лише відбиває колорит живої розмовної мови, а й сприяє збереженню її національної основи в умовах активних процесів поповнення словника запозиченими словами й неологізмами.

Неологізація як один із способів словникового оновлення, що реалізує динаміку

лексичної норми, сприяє адаптації української мови відповідно до актуальних запитів мовців. Науковиці О. Гурко та І. Попова принагідно зауважують, що «для нормалізації і упорядкування лексичних систем велике як теоретичне, так і практичне значення мають іншомовні запозичення» (Гурко & Попова, 2021: 35). Поява й поширення неологізмів пов'язані передусім із суспільними процесами, що відбуваються в країні й у світі. Найбільше неологізмів протягом останніх десятиліть і до сьогодні з'являються в науковій царині, що пояснено процесами всесвітньої політичної, економічної і культурної інтеграції та цифровізацією усіх суспільних сфер життєдіяльності людей. «У наш час потреба в розвитку цифрових технологій постійно зростає» (Pakhomova, Hryhorieva, Omelchenko, Kalenyk & Semak, 2023: 80). Явище оновлення лексичної норми, що презентує зміни політико-економічного й культурного життя, розвиток технічної і туристичної сфер, виникнення нових явищ і продуктів, зазвичай реалізується в прогресивній неформальній мові медіа, яку і представляють різні Телеграм-канали, де помічаємо такі лексичні новотвори, як *автентифікація*, *аутсорсер*, *барбершоп*, *біткоїн*, *блекаут*, *вебінар*, *вендинг*, *верифікація*, *гайд*, *геймінг*, *дайджест*, *івент*, *інвестиція*, *кейс*, *колектор*, *контент*, *копродукції*, *крипта*, *криптобізнесмен*, *мегатренд*, *метавсесвіт*, *метасвіт*, *необанк*, *патерн*, *пітчінг*, *стартап*, *тайтл*, *таргетувати*, *технотренд*, *топменеджер*, *фаундер*, наприклад: *Як юрист і фінансист створили застосунок для барбершопів вартістю \$750 млн* (Forbes Ukraine); *Інтернет на випадок блекауту* (Forbes Ukraine); *Також вони (авт. IP-камери) передбачають безпарольну автентифікацію, швидку навігацію архівом з технологією подвійного відеопотоку, миттєву верифікацію та інші функції* (Forbes Ukraine); *Forbes зібрав 46 франиз із виставки «Франчайзинг 2024» у сферах вендингу, медицини, послуг та ритейлу* (Forbes Ukraine); *Як знайти клієнта в B2B-бізнесі? Практичний гайд від українських компаній* (Forbes Ukraine); *Які ще екранізації відеоігор радять подивитися менеджери з індустрії геймінгу?* (Forbes Ukraine); *Forbes Polska розповідає про кейс амбітних польських підприємців* (Forbes Ukraine); *Поповнити свою бібліотеку можна в два кліки* (Forbes Ukraine); *Це перший випадок копродукції Канади та України* (Forbes Ukraine); *Що таке метавсесвіт і чому Марку Цукербергу він так запов у душу* (Forbes Ukraine); *Сьогодні інший техномільярдер сподівається подарувати світу метавсесвіт* (Forbes Ukraine); *Інтерв'ю з одним із найбагатших криптобізнесменів зі статком у \$1,9 млрд* (Forbes Ukraine); *Колись для першої великої інвестиції в біткоїн він (авт. Чанпен Чжао) продав будинок і покинув роботу* (Forbes Ukraine); *Rakuten Viber використовує ШІ, який покриває поведінкові патерни, політику прийнятного контенту для адміністраторів каналів та скарги користувачів* (Forbes Ukraine); *Про те, як це бути фаундером, розкаже на конференції Forbes Tech 10 листопада Роман Прокоф'єв* (Forbes Ukraine); *Ранковий дайджест: важливе за вчора* (Forbes Ukraine); *А щоб якісно підготувати пітчінг своєї компанії для Next250 2.0, дивіться вебінар від редакторів Forbes* (Forbes Ukraine); *Соцмережі Цукерберга заборонять таргетувати рекламу на основі політики, релігії і сексу* (Forbes Ukraine); *Івент був присвячений найважливішим технотрендам і новим можливостям* (Forbes Ukraine); *Мегатренди. Що змінить наше життя завтра?* (Forbes Ukraine); *Друзі, нагадуємо про наш магазин з фірмовим мерчем від команди DeepStateUA (DeepState)*; *Як жити у ритмі стартапу?* (Forbes Ukraine); *Ідеється про сотні тисяч гривень виторгу з одного тайтлу* (Forbes Ukraine); *Три необанки, мікрокредити, страхові, колектори та системні банки* (Forbes Ukraine); *За типом компаній медіанні зарплати мають топменеджери аутсорсерів* (Forbes Ukraine). Наведені лексичні одиниці, що є запозиченими відповідниками загальноновживаних слів, номінативами нових понять, спеціальними одиницями різних галузей знань, доводять відкритість лексичної системи мови, оскільки літературна мова обслуговує різні сфери освіти, науки, мистецтва, культури, державного управління, тому і її лексика, що побутує в різних суспільних царинах, легко адаптовується до змін. Мова сучасних медіа, транслуючи новини про останні події з різних сфер, не може обійтися без осучаснення свого лексикону й уживання термінології – неологізми й термінологічні назви просочуються у наш побут, щоденну практику мовців. Нерідко їхня усталена й популярна семантика може

відрізнятися від вузьконаукової, але це не обмежує людей у користуванні такими новотворами, термінами чи терміносполуками в медіа й повсякденному житті. Вони стають звичними складниками сучасного медійного і, як результат, загальноповжитого лексикону мовців.

Динаміка лексичної норми характеризується не лише виникненням нових чи поверненням до вжитку застарілих мовних одиниць, а й закономірним переходом їх до пласту пасивного словникового резерву через переорієнтацією суспільно-політичних або культурних потреб, втрату актуального значення, появу нових сучасних лексем-замінників. Пасивізація як один із способів зміни лексичної норми мови для масмедійного дискурсу є непоказовим явищем, оскільки, по-перше, нерідко складно встановити межу остаточного переходу лексеми в розряд пасивних, а по-друге, медіа тяжіє до осучаснення і адаптації мови відповідно до новітніх тенденцій у суспільстві й запитів мовця. До пасивізованих лексем, що функціонують у масмедійному дискурсі, можна вналежнити ті, які відбивають, наприклад, соціополітичне тло минулого століття, пов'язане з існуванням радянського союзу, важливі віхи історії після здобуття незалежності Україною, зокрема події Памаранчевої революції, Революції Гідності, Антитерористичної операції, Операції об'єднаних сил тощо, наприклад, *АТО, завгосп, кіборг, колгосп, компартія, лєнінопад, Майдан, сталініщина, суботник: Із Майдану – в АТО. Ці події зав'язалися одна за одну й пішло-поїхало* (Цензор.НЕТ); *Фігуранту вдалося домогтися призначення на посаду завгоспа декілька тижнів тому* (Прямий); *Навіки в нашій пам'яті закарбувалися слова: «Кіборги вистояли, не встояв бетон»* (Цензор.НЕТ); *ВР – це колгосп імені Стефанчука, де він, керуючись власними симпатіями, формує делегації* (Прямий); *Компартія Китаю затвердила одноосібне верховне лідерство Сі Цзіньпіна* (Цензор.НЕТ); *«Лєнінопад»: 10 років тому активісти повалили «головного» лєніна країни, який стояв у Києві на Бєсарабській площі* (Цензор.НЕТ); *У нормальній країні цього любителя ГУЛАГу і сталініщини до суду навіть не пустили б* (Цензор.НЕТ); *У білорусі встановили порядок перерахування грошей, зароблених на республіканському суботнику* (Прямий). Переважна більшість цих слів використана лише з метою висвітлення історичних подій, суспільно-політичних відносин і устроїв, відтворення реалій певної епохи, і тому вони не є репрезентативним маркером динаміки лексичної норми в масмедійному дискурсі й особливим мовностилістичним засобом. На заміну таким словам приходять сучасні, що оприявлюють сьогоденне життя: російсько-українська війна щодня провокує появу численних новотворів.

Лексика як найбільш активний, постійно змінюваний мовний пласт зосереджує в собі й відбиває історико-культурні трансформації та динаміку розвитку української мови, а також повсякчас перебуває під впливом екстра- й інтралінгвальних чинників. У масмедійному дискурсі, що завжди націлений на адресата, авторська оцінка і ставлення до поданих подій повинні бути незалежними й неупередженими: це пояснено, із одного боку, дотриманням вимог Закону України «Про медіа», що регулює діяльність у сфері медіа відповідно до принципів прозорості, справедливості та рівноправності медіа, а з іншого – бажанням авторів здобути довіру все більшої читацької аудиторії та розширити коло читачів свого контенту. Спостережено, що в Україні немає незалежних медіа в класичному розумінні, оскільки вони підпорядковуються органам влади, або партіям, олігархам. Реальна прозорість діяльності й незалежність медіа повинна спиратися на серйозні фінансові ресурси, що формуються не лише зі спонсорських внесків засновників, а й із прибутків від реклами, переглядів створеного продукту. Як зазначає Ю. Ятель, «на жаль, в Україні більшість ЗМІ суспільно-політичного спрямування фінансово неспроможні. Виняток становлять ті, що отримують інвестиції українських олігархів і закордонних магнатів, у результаті чого інвестори тепер мають можливість формувати програмну політику підконтрольних їм ЗМІ, що не завжди узгоджується з інтересами держави» (Ятель, 2021). Через це представники «четверої влади», що мають різні джерела фінансування й важелі впливу, в українському демократичному суспільстві нерідко обирали різні вектори декларування маскультурної політики.

Після повномасштабного вторгнення росії українські медіа об'єдналися з метою

боротьби проти російської ідеологічної пропаганди, інформаційно-психологічних атак і маніпуляцій, дискредитації українських органів державної влади, а також для спростування ворожих, шкідливих ідей та поглядів, оперативного й правдивого висвітлення подій на фронті та російських злочинів в Україні, консолідації українського населення навколо спільних національних інтересів у політичній, культурній, оборонній та інших сферах. Єдність українських медіа наразі відбиває масмедійний дискурс, що актуалізується, групується і розбудовується навколо спільних архітем: 'епоха сьогодення', 'російсько-українська війна', 'російська агресія', 'росія – ворог'. Масмедійний дискурс сьогодні втілює і формує нові символічні означення щодо подій загальнонаціонального масштабу в контексті військових дій та в умовах російської загарбницької політики. Авторську позицію в медіа нерідко демонструють на змістовому рівні через семантичні домінанти, що є компонентами самого тексту й зумовлюють розвиток сенсів і взаємовідношення всіх інших компонентів тексту. На думку В. Корольової, «такі домінанти тексту найяскравіше втілені в його назві. Заголовок – це перший ілюкутивний акт, здійснений автором, за допомогою якого адресант намагається в стислій формі передати адресатові максимально змістову інформацію. Заголовок слугує показником прагматичної природи тексту й впливає на його інтерпретацію» (Корольова, 2015: 24). Спостережено, що в заголовках сучасних медіа нерідко функціонують актуалізовані лексеми, неологізми, а також ті, що були переосмислені, метафоризувалися й стали мовним символом, у яких закодовано повідомлення про події російсько-української війни, наприклад: *У тимчасово окупованому Криму знову бавовна* (Прямий); *Двічі за ніч росіяни гатили по Нікопольському району* (Прямий); *Зашикар від чергової блогерки* (Прямий); *Дайджест за 18 березня* (DeepState); *Одному з очільників УПЦ МП, який закликав помолитися за рашистів, повідомлено про підозру* (Цензор.НЕТ); *Поки ми передавали хлопцям гранати ВОГ з вашими побажаннями росіяни в поті чола тягали міни* (Прямий).

Колективну оцінку й прагматичну інформацію про війну в Україні найяскравіше зосереджують і віддзеркалюють лексичні одиниці, що маркують масмедійний дискурс. Наприклад, у публіцистиці помічено рясне вживання лексичної одиниці «орк» для означення представників російських загарбницьких військ. Уже з'явилося багато наукових і публіцистичних праць, присвячених аналізу поширення в українських медіа назви «орк» як легітимного синоніма до «російських військових» і врегулюванню цього процесу. Науковці А. Губіна, Н. Киселюк та А. Мартинюк зауважують, що Дж. Толкін, автор епічного роману у фантазійному жанрі «Володар перснів», описав орків як злих, підступних істот, схильних до агресії. На думку дослідників, ці риси стали визначальними, щоб ідентифікувати за ними представників російської армії (Губіна, Киселюк, Мартинюк, 2022: 234). В. Бабенко пояснює, що «лексема «орки» стала для медіареальності виразним маркером концептуального осмислення російської військової агресії проти України» (Бабенко, 2022: 116). У такий спосіб в українському медіапросторі продовжується подальша концептуалізація «орків» як символічно-знакового мовного кодування щодо російських загарбників. Крім лексеми *орк*, в аналізованих Телеграм-каналах помічаємо і такі найменування представників російської армії і російських збройних формувань: *зайвохромосомні, зомбаки, кацати, москалі, мокшани, мокшанські гниди, московити, окупанти, посіпаки, рашисти, русняві, свинособаки*. Наведені лексичні одиниці є семантично, прагматично й функціонально значущими, оскільки вони, рясніючи в текстах різних Телеграм-каналів, презентують не лише динаміку лексичної норми української мови, єдність масмедійного дискурсу й згуртованість сучасних засобів масової комунікації, а й ставлення усього українського народу до російських загарбників. Аналіз таких лексем є важливим для дослідження сучасної мови медіа, оскільки, як зауважує мовознавиця Н. Голікова, «інтегративно-стилістичне дослідження функціонально значущих лексем дає змогу виділити серед них як мовні одиниці, що постали унаслідок авторських словопошуків, так і номени, які повсякчас контекстуально трансформуються, змінюючи свою первинну семантичну природу й набуваючи в тексті нових ознак у сполученні з іншими

слововживаннями» (Голікова, 2021: 55).

Масмедійний дискурс є втіленням вербального повідомлення, що репрезентує колективний світогляд українців. У мові сучасних медіа натрапляємо на безліч лексичних одиниць, що закріплюють у своїй семантиці оцінку й ставлення українців до подій російсько-української війни. Помічаємо такі лексичні одиниці, що трансформуючи свою первісну семантику, розвивають у медійному контексті нові значеннєві відтінки: *бавовна, відтинок, донат, передова, приліт, пташка, ухиянт та ін.*: У Белгороді потужна **бавовна**, після якої в центрі міста зникло світло (Новини України); Проговорили про неpubлічні райони **відтинку** Старомайорськ – Урожайне та Сіверська, де ведуться запеклі бої (DeepState); Друзі, дуже сумно, що **донати** на ЗСУ впали майже в 2 рази, але нам треба допомагати (Новини України); Друзі, продовжуємо допомагати нашим бійцям на **передовій** (DeepState); У Харкові знову **приліт** по житловому району міста (Оперативний ЗСУ); РЕБ потрібні на фронті не менше, ніж дрони, бо забезпечують «невидимість» наших **пташок** (Україна Online: новини, інсайди, політика); Черговий **ухиянт** – спортсмен рухається на територію Молдови (Україна Online: новини, інсайди, політика). Виділені лексеми засвідчують високий функціональний потенціал, оскільки наповнюють контекст символами й асоціаціями, пов'язаними з російською збройною агресією проти України. Наведені лексичні одиниці вналежнюємо до дискурсивних маркерів мови масмедіа, через які читачі здійснюють акт розуміння та інтерпретування. Лексеми такого зразка є мовними засобами семантичної війни – концептуальної боротьби за ідейність, сенси й майбутні перспективи, а також протистояння дискурсів на рівні мовомислення.

Висновки. Отже, дослідження мовних засобів російсько-української семантичної війни в масмедійному дискурсі – один із найважливіших і перспективних напрямів розвитку сучасної української лінгвістичної науки. Актуалізовані й неологізовані мовні одиниці, що функціонуючи в масмедійному дискурсі, розвивають нові оцінні й прагматичні смисли, ґрунтовані на знаннях про події російсько-української війни, є свідченням не лише динаміки лексичної норми сучасної української мови, а й популяризації та утвердження української національно-культурної ідеї. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в докладному студіюванні багатьох, не прокоментованих у науковій розвідці актуалізованих і неологізованих одиниць, що маркують сучасний масмедійний дискурс.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Бабенко, В. (2022). «Орки» як концепт тілесності в медіареальності на тлі російського вторгнення в Україну. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*, 4 (52), 113–119.
- Бирик, С. (2023). Динаміка пунктуаційної норми в освітньому медійному дискурсі: примхи двокрапки. *Культура слова*, 98, 140 – 148. https://ks.iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/sites/7/2023/09/11_ks_98.pdf.
- Голікова, Н. (2021). Художній дискурс П. Загребельного в парадигмі інтегративної лінгвостилістики. *New horizons of philological science: Collective monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 55–83. <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/174/5002/10486-1?inline=1>.
- Губіна, А., Киселюк, Н. & Мартинюк, А. (2022). Лінгвотоксичність неологізмів у сучасних реаліях засобів масової інформації. *Академічні студії. Серія: Гуманітарні науки*, 1, 232–239.
- Гурко, О. & Попова, І. (2021). Лінгвістична інтерпретація номенів графічного дизайну: історія і сьогодення. Дніпро: ЛІРА. 176 с. URL: <http://surl.li/sunrv>.
- Закон України «Про державну таємницю» № 3855-ХІІ від 21.01.1994. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>.
- Закон України «Про медіа» №2693-д від 13 грудня 2022 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-IX#Text>.
- Єрмоленко, С., Бирик, С. & Коць, Т. (2013). Літературна норма і мовна практика. Київ.
- Корольова, В. (2015). Прагматика заголовка сучасної української драми. *Вісник*

Житомирського державного університету. Філологічні науки, 3 (81), 24–28. <http://eprints.zu.edu.ua/18652/1/7.pdf>.

Пилинський, М. (1976). Мовна норма і стиль. Київ.

Українська мова : Енциклопедія. 3-є вид. / ред. кол.: Русанівський, В. & Тараненко, О. та інші. (2007). Київ.

Титаренко, О. (2012). Особливості динаміки лексичної норми в сучасній українській літературній мові. Суми. 91 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Tytarenko_Oleksandr/Osoblyvosti_dynamiky_leksychnoi_normy_v_suchasni_ukrainskii_literaturnii_movi.pdf

Словник української мови. Академічний тлумачний словник. (1970 – 1980). <https://sum.in.ua>.

Ятель, Ю. (2021). ЗМІ в контексті державної інформаційної політики. <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2184>.

Pakhomova T., Hryhorieva, V., Omelchenko, A., Kalenyk, M., & Semak, L. (2023). The formation of digital competence by means of information and communication technologies among students of higher education. *Revista Eduweb*, 17 (2), 78–88. <https://revistaeduweb.org/index.php/eduweb/article/view/519/612>.

REFERENCES

Babenko, V. (2022). «Orky» yak kontsept tilesnosti v mediarealnosti na tli rosiiskoho vtornnennia v Ukrainu. [«Orcs» as a concept of physicality in media reality against the background of the Russian invasion of Ukraine]. *Derzhava ta rehiony. Serii: Sotsialni komunikatsii – State and regions. Series: Social communications*, 4 (52), 113–119 [in Ukrainian].

Bybyk, S. (2023). [Dynamics of the punctuation norm in educational media discourse: vagaries of the colon]. *Dynamika punktuatsiinoi normy v osvithomu mediinomu dyskursi: prymkhy dvokrapky. Kultura slova – Word culture*, 98, 140–148. Retrieved from: https://ks.iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/sites/7/2023/09/11_ks_98.pdf [in Ukrainian].

Holikova, N. (2021). [Artistic discourse of P. Zagrebelny in the paradigm of integrative linguistic stylistics]. *Khudozhnii dyskurs P. Zahrebelnoho v paradyhmi intehrativnoi linhvostylistyky. New horizons of philological science: Collective monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 55–83. Retrieved from: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/174/5002/10486-1?inline=1> [in Ukrainian].

Hubina, A., Kyseliuk, N. & Martyniuk, A. (2022). Linhvotoksychnist neolohizmiv u suchasnykh realiakh zasobiv masovoi informatsii. [Linguistic toxicity of neologisms in modern realities of mass media]. *Akademichni studii. Serii: Humanitarni nauky – Academic studies. Series: Humanities*, 1, 232–239 [in Ukrainian].

Hurko, O. & Popova, I. (2021). *Linhvistychna interpretatsiia nomeniv hrafichnoho dyzainu: istoriia i sohodennia*. [Linguistic interpretation of graphic design nomen: history and present]. Dnipro : LIRA. Retrieved from: <http://surl.li/sunrv> [in Ukrainian].

Zakonu Ukrainy «Pro derzhavnu taiemnytsiu». [Law of Ukraine «About State Secrets»]. № 3855-XII vid 21.01.1994. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> [in Ukrainian].

Zakon Ukrainy «Pro media». [Law of Ukraine «About Media»]. №2693-d vid 13 hrudnia 2022 r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-IX#Text> [in Ukrainian].

Yermolenko, S., Bybyk, S. & Kots, T. (2013). *Literaturna norma i movna praktyka*. [Literary norm and language practice]. Kyiv [in Ukrainian].

Korolova, V. (2015). Prahmatyka zaholovka suchasnoi ukrainskoi dramy [Pragmatics of the title of modern Ukrainian drama]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu. Filolohichni nauky – Bulletin of Zhytomyr State University. Philological sciences*, 3 (81), 24 – 28. Retrieved from: <http://eprints.zu.edu.ua/18652/1/7.pdf> [in Ukrainian].

Pylynskyi, M. (1976). *Movna norma i styl – Language norm and style*. Kyiv [in Ukrainian].

Ukrainska mova : Entsyklopediia [Ukrainian Language: Encyclopedia] / red. kol.:

Rusanivskiy, V. & Taranenko, O. ta inshi. (2007). Kyiv [in Ukrainian].

Tytarenko, O. (2012). *Osoblyvosti dynamiky leksychnoi normy v suchasni ukrainskii literaturnii movi* [Peculiarities of the dynamics of the lexical norm in the modern Ukrainian literary language]. Sumy. Retrieved from: https://shron1.chtyvo.org.ua/Tytarenko_Oleksandr/Osoblyvosti_dynamiky_leksychnoi_normy_v_suchasni_ukrainskii_literaturnii_movi.pdf [in Ukrainian].

Slovyk ukrainskoi movy. Akademichnyi tlumachnyi slovyk. [Dictionary of the Ukrainian language. Academic explanatory dictionary]. (1970 – 1980). Retrieved from: <https://sum.in.ua> [in Ukrainian].

Yatel, Yu. (2021). *ZMI v konteksti derzhavnoi informatsiinoi polityky.* [Mass media in the context of state information policy]. Retrieved from: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2184> [in Ukrainian].

Rakhomova T., Hryhorieva, V., Omelchenko, A., Kalenyk, M., & Semak, L. (2023). The formation of digital competence by means of information and communication technologies among students of higher education. *Revista Eduweb*, 17(2), 78–88. Retrieved from: <https://revistaeduweb.org/index.php/eduweb/article/view/519/612>.

Анотація

Постановка проблеми. Спостережено, що останнім часом у лінгвістичній науці стрімко збільшується кількість праць, присвячених різним видам дискурсу, що пояснюємо зміщенням дослідницьких інтересів із семантико-структурного опису мови на вивчення її історико-культурного контексту, де вона динамічно функціонує і змінюється. Найбільш виразно й репрезентативно на історичні й соціокультурні трансформації в суспільстві реагує лексико-семантичний рівень мови. Відбиваючи сучасні зрушення і тенденції, істотно оновлюється і поповнюється саме якісний і кількісний склад лексичної норми, що сьогодні і потребує студіювання в різних мовознавчих площинах.

Метою статті є опис основних особливостей динаміки лексичної норми в сучасному масмедійному дискурсі.

Методи дослідження. Для пояснювального й трансформаційного опису складників масмедійного дискурсу було залучено функціонально-семантичний і лінгвостилістичний аналізи.

Основні результати дослідження. Зауважено, що найважливішим питанням під час вивчення динаміки мовної норми сучасної української літературної мови є норма лексична, оскільки саме вона є пріоритетною в умовах історичного й культурного поступу мови й суспільства. Вивчаючи масмедійний дискурс, помічено, що до основних змін словникового складу сучасної української літературної мови, які реалізують динаміку лексичної норми, можна вналежнити актуалізацію, пасивізацію і неологізацію лексики. Відроджені слова збагачують і оновлюють активний склад лексико-семантичного рівня мови. Неологізація сприяє адаптації української мови відповідно до актуальних запитів мовців. Пасивізація як один із способів зміни лексичної норми мови для масмедійного дискурсу є непоказовим явищем.

Наголошено, що лексика як найбільш активний, постійно змінюваний мовний пласт зосереджує в собі й відбиває історико-культурні трансформації та динаміку розвитку української мови. Колективну оцінку й прагматичну інформацію про війну в Україні найяскравіше зосереджують і віддзеркалюють лексичні одиниці, що маркують масмедійний дискурс. Помічено, що лексеми такого зразка є мовними засобами семантичної війни – концептуальної боротьби за ідейність, сенси й майбутні перспективи, а також протистояння дискурсів на рівні мовомислення.

Висновки і перспективи. Висновковано, що актуалізовані й неологізовані мовні одиниці, що функціонуючи в масмедійному дискурсі, розвивають нові оцінні й прагматичні смисли, ґрунтовані на знаннях про події російсько-української війни, є свідченням не лише динаміки лексичної норми сучасної української мови, а й популяризації та утвердження

української національно-культурної ідеї. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в докладному студіюванні багатьох, не прокоментованих у науковій розвідці актуалізованих і неологізованих одиниць, що маркують сучасний масмедійний дискурс.

Ключові слова: лексична норма, медіа, масмедійний дискурс, актуалізація, пасивізація.

Abstract

Background. It has been observed that recently the number of works devoted to various types of discourse in linguistics is rapidly increasing, which is explained by the shift of research interests from the semantic-structural description of the language to the study of its historical-cultural context, where it functions dynamically and changes. The lexical-semantic level of language reacts most expressively and representatively to historical and socio-cultural transformations in society. Reflecting modern shifts and trends, the qualitative and quantitative composition of the lexical norm is significantly updated and replenished, which today requires study in various linguistic areas.

The purpose is a description of the main features of the dynamics of the lexical norm in modern mass media discourse.

Methods. For the explanatory and transformational description of the components of mass media discourse, functional-semantic and linguistic-stylistic analyzes were involved.

Results. It is noted that the most important issue when studying the dynamics of the language norm of the modern Ukrainian literary language is the lexical norm, since it is the priority in the conditions of the historical and cultural progress of the language and society. Studying the mass media discourse, it was noticed that actualization, passivization, and neologization of vocabulary can be attributed to the main changes in the vocabulary of the modern Ukrainian literary language, which realize the dynamics of the lexical norm. The revived words enrich and renew the active composition of the lexical-semantic level of the language. Neologization contributes to the adaptation of the Ukrainian language in accordance with the current requests of speakers. Passivization as one of the ways of changing the lexical norm of the language for mass media discourse is an unremarkable phenomenon.

It is emphasized that the vocabulary, as the most active, constantly changing linguistic layer, concentrates and reflects the historical and cultural transformations and dynamics of the development of the Ukrainian language. Collective evaluative and pragmatic information about the war in Ukraine is most vividly concentrated and reflected by the lexical units that mark the mass media discourse. It has been noticed that lexemes of this type are linguistic means of semantic war – a conceptual struggle for ideality, meanings and future perspectives, as well as confrontation of discourses at the level of linguistic thinking.

Discussion. It was concluded that actualized and neologized linguistic units, functioning in mass media discourse, develop new evaluative and pragmatic meanings based on knowledge about the events of the Russian-Ukrainian war, are evidence not only of the dynamics of the lexical norm of the modern Ukrainian language, but also of the popularization and affirmation of the Ukrainian national and cultural idea. Prospects for further research can be seen in the detailed study of many actualized and neologized units that have not been commented on in scientific research, marking modern mass media discourse.

Keywords: lexical norm, media, media discourse, actualization, passivization.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2024.